

Maślankiewicz, Kazimierz

"Theophrastus on Stones", Earle R. Caley, John C. Richards, Columbia 1956 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 6/1, 127-129

1961

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

sycznej (pojęcie o metodyce sondowań aerologicznych i opracowania ich wyników; fizyka koloidalna atmosfery; niestacjonarne ruchy atmosfery; pojęcie o „analizie aerologicznej”; struktura wiatru; procesy atmosferyczne, wywołane działaniem energii słonecznej). W części trzeciej omówiono pogodę jako końcowy efekt odbywającej się w atmosferze wymiany ciepła, spowodowanej krótkofalowym promieniowaniem Słońca z jednej strony a długofalowym wypromieniowaniem Ziemi z drugiej (zdolność energii radiacyjnej ulegania przemianom, zagadnienie przemiany energii wiatru, znaczenie procesów falowych i rola wody w atmosferycznych przemianach energii, obieg ziemskiej energii elektromagnetycznej, wirowość termomechanicznej przemiany energii, ogólna cyrkulacja atmosfery). Część ostatnia zawiera wybrane zagadnienia z meteorologii stosowanej — pewne pojęcia z meteorologii synoptycznej oraz klimatologii.

Każda z części (z wyjątkiem pierwszej) składa się z kilku rozdziałów (obejmujących poszczególne problemy), podzielonych na paragrafy, poświęcone omówieniu w ujęciu historycznym pojedynczych zagadnień. Tak np. w ostatnim rozdziale (o nieco dziwnym tytule: *Służba klimatologiczna*) zostały omówione następujące zagadnienia: określenie klimatu według A. von Humboldta, metody klimatologii fizycznej, wielkość ochładzania i wielkość parowania, podręczniki klimatologii, przedmiot badań agroklimatologicznych, walka z przymrozkami, fenologia, bioklimatyka promieniowania słonecznego, uzdrowskowa służba pogody.

Ten bardzo przejrzysty układ niezmiernie ułatwia studiowanie omawianej monografii mimo tego, że autor poruszył w niej ponad 150 różnych zagadnień.

Stosunkowo nieduża objętość książki R. Neisa pozwoliła autorowi uwzględnić tylko wyniki niektórych, najważniejszych prac. Zapoznanie się z pracami innych współtwórców współczesnej meteorologii jako jednego z działów ścisłych nauk przyrodniczych ułatwia dołączona do każdego rozdziału bibliografia. Całość uzupełnia 19 portretów wybitniejszych, dziś już nieżyjących meteorologów, przeważnie niemieckich.

W odróżnieniu od prac A. Chrgiana i K. Schneider-Cariusza czytanie monografii R. Neisa wymaga uprzedniej znajomości fizyki atmosfery w zakresie podstawowego kursu uniwersyteckiego, podczas gdy studiowanie dwóch pierwszych książek jest dostępne dla osób zapoznanych jedynie z zasadami ogólnej meteorologii i klimatologii.

Ananiasz Rojecki

Earle R. Caley and John C. Richards, *Theophrastus on Stones*. A modern edition with greek text, translation, introduction and commentary. The Ohio State University. Columbia (Ohio) 1956, s. 238.

Wydanie w Stanach Zjednoczonych dzieła Teofrasta *O kamieniach* jest niewątpliwie ważnym wydarzeniem dla wszystkich interesujących się historią nauki i techniki. Należy bowiem pamiętać, że ta rozprawa wielkiego greckiego filozofa i przyrodnika ma bardzo duże znaczenie zarówno dla historii mineralogii, jak i innych dziedzin wiedzy i technologii. Obecne wydanie wypełnia dotychczasowy brak krytycznie opracowanego tekstu.

Trzy zachowane manuskrypty (z tego dwa kompletne) znajdują się w zbiorach watykańskich. Jeden z nich pochodzi najprawdopodobniej z wieku XIV, dwa dalsze — z w. XV.

Dzieło Teofrasta *O kamieniach* ukazało się drukiem po raz pierwszy w weneckim wydaniu Aldina dzieł Arystotelesa i Teofrasta z lat 1495—1498, a przedru-

kowe zostało w r. 1552. Pierwszy łaciński przekład, który ukazał się w Paryżu w r. 1578, zawdzięczamy Turnebusowi, który rok wcześniej ogłosił drukiem także tekst grecki. Następne wydanie, opracowane przez Furlanusa, ukazało się w Hanowerze w r. 1605; zawierało ono teksty łaciński i grecki oraz komentarze. Podobne wydanie grecko-łacińskie, opracowane przez Heinstusa, ogłoszone zostało drukiem w Lejdzie w r. 1613. Pewne wyjątki z pracy Teofrasta ogłosił Salmasius (Claude de Saumaise) w r. 1629 w swych *Plinianae Exercitationes*. W r. 1647 De Laet ogłosił w Lejdzie, zaopatrzone objaśnieniami, wydanie greckie i łacińskie *O kamieniach*; ukazało się ono na wstępie dzieła De Laeta *De gemmis et lapidibus*, które ogłosił on jako uzupełnienie sławnego dzieła De Boodta *Gemmarum et lapidum historia*.

Pierwsze angielskie wydanie wraz z obszernym komentarzem ogłosił w Londynie w r. 1746 John Hill. Jego komentarz rzuca wiele światła na stan nauk chemicznych i mineralogicznych w połowie XVIII wieku. Drugie wydanie angielskie ukazało się w r. 1774. Francuski przekład wydania angielskiego i komentarzy (bez tekstu greckiego) ukazał się anonimowo w Paryżu w r. 1754, podobny przekład niemiecki (z objaśnieniami Baumgärtnera) został wydany w Norymberdze w r. 1770.

Z późniejszych wydań i przekładów, jakie ukazały się w XIX w. na wymienienie zasługuje przede wszystkim starannie opracowane kompletne wydanie dzieł Teofrasta po grecku i łacinie Schneidra (Lipsk 1813—1821), który oparł się głównie na wersjach Turnebusa z drugiej połowy XVI w. Tekst francuski pracy Teofrasta zawiera obszerne dzieło F. Mély'ego *Les lapidaires de l'antiquité et du moyen âge*, wydane w Paryżu w latach 1896—1902. Tekst niemiecki wraz z komentarzami mineralogicznymi zawarty jest w rozprawie K. Mieleitnera o historii mineralogii w starożytności i w wiekach średnich *Geschichte der Mineralogie im Altertum und im Mittelalter* (ogłoszonej w r. 1922 w „*Fontschritte der Mineralogie, Kristallographie und Petrographie*”).

Caley i Richards wymieniają również niemieckie tłumaczenie Schmiedera, które „miało ukazać się we Freibergu w r. 1807”, uważając je za bardzo rzadkie, ponieważ mimo poszukiwań nie natrafili na żaden egzemplarz tej pracy, ani na żadną o nim wzmiankę. Dzieło to znajduje się jednak we Wrocławiu w księgozbiornicy Katedry Mineralogii i Petrografii Uniwersytetu Wrocławskiego. Pełny tytuł brzmi *Theophrasts Abhandlung von den Steinarten* (Freyberg 1807). Autor tłumaczenia, uzupełnionego komentarzem, Carl Schmieder, podaje w przedmowie, że porównywał podobne opisy minerałów i skał w pismach Pliniusza, Arystotelesa, Dioskoridesa, Witruwiusza, Galena, Epiphaniasa i Antigonusa.

Wyjątki rozprawy Teofrasta o kamieniach zawierają również prace dotyczące historii mineralogii i nauk pokrewnych. Z publikacji tych należy wymienić łacińską rozprawę C. A. Schwarzego *De Theophrasti lapidibus commentationes* (Gorlicii, 1801—1807), niemiecką rozprawę H. Lenza *Mineralogie der alten Griechen und Römer* (Gotha 1861), i po grecku napisaną pracę M. K. Stephanidesa o mineralogii Teofrasta (Ateny 1896), a wreszcie M. R. Cohena i I. E. Drabkina *A Source Book of Greek Science* (New York 1948).

Mineralogiczne dzieło Teofrasta niestusznie przypisał Arystotelesowi J. Ruska w swej rozprawie *Das Steinbuch des Aristoteles* (Heidelberg 1912).

Najobszerniejszą i najcenniejszą część obecnej publikacji Caley i Richardsa stanowi komentarz, objaśniający zamieszczony tekst oryginału greckiego, krytycznie opracowany na podstawie zachowanych rękopisów, i dołączone tłumaczenie angielskie. Wystarczy powiedzieć, że gdy na tekst grecki przypada 12 stron druku, komentarz obejmuje stron 162. Zawiera on 69 objaśnień zdań lub ich fragmentów, a także tych nazw, które nie są jasne. W przypadku różnych prób objaśnień przez

dawniejszych komentatorów autorzy przytaczają je i poddają ocenie i krytycznej analizie.

Zestawienie prac, na które autorzy powołują się w tekście, oraz alfabetyczne indeksy (grecki i angielski) stanowią uzupełnienie omawianej książki.

Warto nadmienić, że Państwowe Wydawnictwo Naukowe przygotowuje — w ramach „Biblioteki Klasyków Filozofii” — wydanie Pism filozoficznych Teofrasta wraz z wyborem jego pism przyrodniczych (z wyjątkiem botanicznych) w przekładzie Danieli Gromskiej i Jerzego Schnaydra wraz z *Charakterami* w tłumaczeniu Izydory Dąbskiej.

Z wyjątkiem *Charakterów* wszystkie te pisma będą przełożone na język polski po raz pierwszy, a wiele z nich po raz pierwszy na język nowożytny. Do tej grupy należą m. in. słynna najstarsza historia filozofii greckiej (do Platona włącznie) pt. *Poglądy filozofów przyrody*, większość fragmentów z dziedziny logiki, fizyki, fizjologii i medycyny, oraz traktat *O ogniu*. Przekłady objaśnione będą przypisami uwzględniającymi najnowsze wyniki literatury komentatorskiej do poszczególnych rozpraw Teofrasta. Całość obejmie dwa tomy i ukaże się w r. 1961.

Kazimierz Maślankiewicz

Wolfram von den Steinen. *Der Kosmos des Mittelalters*. Von Karl dem Grossen zu Bernhard von Clairvaux. Mit sechzehn Tafeln. Bern und München 1959. A. Francke AG Verlag, s. 400.

Jak pisze we wstępie autor — znany wydawca hymnów Notkera i twórca dzieła o epoce Goethego — celem jego książki jest ukazanie tego wszystkiego „co obejmował horyzont człowieka średniowiecznego”. Stąd tytuł dzieła: „Średniowieczny Kosmos”, tj. świat średniowieczny jako system trwale uporządkowanych wartości. Znakomicie oddaje to charakter kultury średniowiecznej, gdyż — jak pisze André Lalande w swym *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* — wyraz *kosmos* oznaczał pierwotnie właśnie porządek.

Książkę swą podzielił Wolfram von den Steinen na dwie wielkie części. Pierwsza obejmuje lata 800—1050 i dotyczy świata karolińsko-ottońskiego. Druga zawiera główne problemy epoki gregoriańskiej (1050—1150), przy czym występuje tu już nowa dynamika i wyraźnie zarysowane indywidualności Anzelma z Canterbury, Piotra Abelarda, Wilhelma Zdobywcy, Rogera Sycylijskiego i Bernarda z Clairvaux.

Jest to przede wszystkim historia kultury i obraz ewolucji światopoglądu średniowiecznego, toteż lektura tego imponującego dzieła bez wątpienia wzbogaci historyka nauki o dokładną znajomość klimatu epoki. Nie znajdzie on tu jednak omówienia tych zmian, które sprawiły, że ekonomiczna baza życia owych czasów dała początek nowej cywilizacji. A tymczasem już Des Noëttes w majowym numerze *Le Mercure de France* z 1932 roku wymieniał te wszystkie wynalazki średniowieczne, które odegrały kapitalną rolę. A więc między IX a XII stuleciem wynaleziono uprzęż konia wierzchowego i pociągowego, młyn wodny, wiatrak, piłę mechaniczną, kuźnię z mechanicznymi młotami, miech kowalski, szyby i szklenie okien, komin domowy, świecę, taczki i brukowane drogi.

Ale i obraz intelektualnego rozwoju ludzkości nie jest pełny. Przecież obok dominującej scholastyki i obok mistycyzmu płynął — wąskim co prawda — nurtem prąd empiryzmu. Postulował on zwrócenie oczu na życie przyrody (prowadzi to do Rogera Bacona) oraz stosunki społeczne (*Polycraticus* Johna of Salisbury). Podobnie i szkoła w Chartres: nie był to tylko ośrodek platonizmu i kultury literac-